

ЗАЯВА AMNESTY INTERNATIONAL

16/08/2023 EUR 50/7105/2023

УКРАЇНА: РОСІЯ РЕПРЕСУЄ ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОЗАХИСНИКА, ЯКИЙ ПРИЄДНАВСЯ ДО ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

10 серпня 2023 року виповнилось п'ять місяців, як українського правозахисника Максима Буткевича, військовополоненого, взятого в полон російською армією, було «засуджено» до тривалого терміну ув'язнення судом, створеним у 2014 році підконтрольними Росії збройними угрупованнями на сході України. Рішенням цього так званого «Верховного суду» «Луганської народної республіки» Максим Буткевич відбуватиме 13 років у російській тюрмі начебто за воєнні злочини.¹ Відколи Максим Буткевич був полонений російськими військовими на сході України 24 червня 2022 року, його сім'я, друзі та колеги проводили кампанію за справедливість і його звільнення, #FreeMaksymButkevych. Водночас російський Слідчий комітет — автономна агенція, відповідальна за розслідування грубих кримінальних порушень — та контрольовані державою російські ЗМІ й соцмережі поширювали вочевидь фальшиві заяви про Максима Буткевича та деталі справи проти нього. Схоже на те, що його ув'язнення і паралельна кампанія з дискредитації є відплатою одному з найвидатніших правозахисників України.

У перший день повномасштабного російського вторгнення в Україну, 24 лютого 2022 року, Максим Буткевич пішов добровольцем у Збройні Сили України. Він став командиром взводу на початку березня і постійно залишався на зв'язку зі своєю сім'єю та друзями до 18 червня. Наступного дня його підрозділ відправили на передову на сході України, де точилися активні військові дії. Кількома днями пізніше він потрапив у полон до російських військових.

Російський Слідчий комітет заявляє, що 4 червня 2022 року Максим Буткевич здійснив умисний постріл із ручного протитанкового гранатомета, що призвело до поранення двох осіб і пошкодження житлового будинку.² Звіт комітету підкріплений відеомонтажем, в якому Максим Буткевич і двоє інших українських військовополонених — Віктор Похозей і Владислав Шель (над ними також проводили постановочні суди) — сидять поодиноці за столом перед офіцерами Слідчого комітету, одягнутими в форму. У кожного з них вочевидь зв'язані руки, вони відповідають на питання про їхні звання та військові підрозділи, монотонно озвучують твердження, в яких приписують собі зумисні атаки проти цивільного населення, та визнають свою провину. Слід зауважити, що Максим Буткевич озвучує локацію свого так званого злочину як Сєвєродонецьк «Луганської народної республіки» — так російська армія та підконтрольні Росії збройні угруповання називають окуповану Росією українську Луганщину. Максим Буткевич би не використав таку назву для цієї локації за власним бажанням.

Особа, що проводить допит Максима Буткевича, ховає обличчя за чорною балаклавою. На відео не видно жодної ознаки присутності адвоката, що є законною вимогою як за російським, так і за міжнародним гуманітарним правом і правом прав людини. Amnesty International

¹ Amnesty International, «Україна: Військовополонених «засудили» до в'язниці після постановочних судів на окупованих Росією територіях», 10 березня 2023 року, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/03/ukraine-prisoners-of-war-sentenced-to-prison-following-sham-trials-in-russian-occupied-territories/>

² Новини - Слідчий комітет Російської Федерації (sledcom.ru), <https://sledcom.ru/news/item/1772598/>

володіє інформацією від родини Максима Буткевича,³ що залученому до справи російському адвокату не дозволяли бачитися з Максимом Буткевичем на жодній стадії, не надавали жодної інформації стосовно перебігу справи, зокрема й щодо часу слухань. Усі ці деталі й твердження демонструють повне нехтування гарантіями справедливого суду та, очевидно, зусилля російської сторони змусити полонених приписати самим собі порушення міжнародного гуманітарного права та права прав людини.

10 березня 2023 року — того ж дня, коли доповідь Слідчого комітету була опублікована онлайн — російська газета «Коммерсант» випустила статтю про Максима Буткевича.⁴ Схоже на те, що для цієї публікації вони мали доступ до матеріалів кримінальної справи у розпорядженні Слідчого комітету, також вони зробили наголос на журналістському минулому Максима Буткевича. «Коммерсант» додав до статті фотографію⁵ (яку пізніше поширили інші ЗМІ), що належала Слідчому комітету, та опис матеріалів російської кримінальної справи.⁶ На цьому фото Максим Буткевич неприродно вказує на будівлю, яку він начебто пошкодив. Таке фото є типовою практикою для офіційного російського слідчого процесу, коли підозрюваних у кримінальних злочинах приводять на місце ймовірного злочину та фотографують, як вони вказують на ознаки чогось або предмети, які використовують для розслідування злочину. Вважається, що ці фотографії є речовими доказами проти особи, підозрюваної у скоєнні кримінального злочину. На світліні видно, що Максим Буткевич поголений налісо і суттєво втратив вагу з моменту свого полону. Він вказує на вхідні металеві двері до під'їзду багатоповерхівки на вулиці Гагаріна, 4А, на стіни будинку з численними ймовірними слідами від шрапнелі та на два вікна першого поверху без скла.

У статті також зазначається, що зброєю, з якої Максим Буткевич начебто вистрілив осколково-фугасним снарядом, був гранатомет Panzerfaust-3. Стверджується, що він поцілів з першого поверху «будівлі навпроти». На Гагаріна, 46 у Сіверськодонецьку⁷ — місті, яке офіційно озвучують як місце цієї ймовірної атаки — будівлі, звідки це можна було б вірогідно зробити, розташовані на відстані близько 40 метрів. Слід зауважити, що на фото ніде в його межах не видно жодних пошкоджень, типових для осколково-фугасної гранати, випущеної з такої відстані. Ця фотографія, по суті, мала б бути речовим доказом у справі проти Максима Буткевича. Тож дуже сумнівно, що такі пошкодження наявні у безпосередній близькості, проте не потрапили в кадр цієї фотографії. Металеві двері, на які вказує Максим Буткевич, мають пробоїни від невеликих уламків, але нічого поруч із його так званою ціллю не вказує на те, що цьому передувало пряме влучання осколково-фугасною гранатою.

Усі відомі деталі кримінальної справи проти Максима Буткевича не містять нічого, що б із вірогідністю пов'язувало його з імовірним злочиним, окрім як записаного з ним відео, на якому він стверджує, що визнає провину — це має усі явні ознаки зізнання під примусом, отриманого внаслідок катувань чи інших форм тиску. Водночас усі відомі деталі його утримання в полоні та суду над ним беззаперечно вказують на численні порушення його прав людини, як-от його права на справедливий суд, а також порушення його прав як військовополоненого за міжнародним гуманітарним правом.

Максим Буткевич добровільно приєднався до Збройних Сил України у перший день повномасштабного російського вторгнення в Україну, 24 лютого 2022 року. На початку березня його призвали до армії, почався його військовий вишкіл. Допоки його підрозділ не відправили до зони активних бойових дій, Максим Буткевич був на постійному зв'язку зі своєю родиною та друзями, що задокументоване в повідомленнях, якими він обмінювався з ними на той час. Це є ознакою того, що його підрозділ ще не був на передовій. Обмін повідомленнями припинився, лише коли його підрозділ відправили на схід України — приблизно 19 червня 2022 року. Крайнє повідомлення від Максима Буткевича його рідним датується 18 червня 2022 року.⁸

³ Батько Максима Буткевича, Олександр Буткевич, в інтерв'ю Amnesty International, 23 травня 2022 року, Київ, Україна.

⁴ Ніколай Сергеев, «Запустив Panzerfaust сусідам», Kommersant, 10 березня 2023 року, <https://www.kommersant.ru/doc/5864658>

⁵ Ніколай Сергеев, «Запустив Panzerfaust сусідам», Kommersant, 10 березня 2023 року, <https://www.kommersant.ru/doc/5864658>

⁶ Ніколай Сергеев, «Запустив Panzerfaust сусідам», Kommersant, 10 березня 2023 року, <https://www.kommersant.ru/doc/5864658>.

⁷ вул. Гагаріна, 46 — Google Maps, координати локації: 48.94430566842154, 38.49824923525559, <https://goo.gl/maps/SWHMBjqvAZhMgrSH6>

⁸ Amnesty International бачила крайні повідомлення, надіслані ним своєму батькові.

Однак у своїх звинуваченнях проти Максима Буткевича російська влада заявляє, що він був у Сіверськодонецьку 4 червня. Враховуючи історію його листувань на той час, це виглядає неправдоподібно.

24 червня 2022 року з'явилася інформація, що Максим Буткевич разом зі своїм взводом потрапив у полон на Луганщині, скоріш за все, у той самий день. Того дня російське державне медіа «РІА Новості» опублікувало два відео на своєму телеграм-каналі, де Максима Буткевича можна побачити серед інших українських полонених у довгому коридорі без вікон, схожому на приміщення СІЗО чи в'язниці.⁹ На одному з відео Максим Буткевич мовчки стоїть у шерензі українських полонених, а на іншому розповідає про обставини, за яких його взвод склав зброю. За інформацією публікацій у ЗМІ, включно з повідомленнями колег Максима Буткевича, він потрапив у полон поблизу селища Мирна Долина на Луганщині. Військовий підрозділ Максима Буткевича повідомив його родині новину про його полон 25 червня 2022 року.

Уже 24 червня проросійські медіа писали про полон Максима Буткевича з гидкими коментарями. Наприклад, блогер Борис Рожин опублікував саркастичний пост, у якому називав це «цінним уловом» і принизливо описував Максима Буткевича як агента української «пропаганди» та активного симпатика «державного перевороту» спочатку в Україні, а потім у Казахстані.¹⁰

Як і переважна більшість українських військовополонених, яких утримують російські військові та їхні маріонетки, Максим Буткевич не мав жодного контакту з зовнішнім світом. Усупереч міжнародному гуманітарному праву Росія постійно відмовляла МКЧХ у безперешкодному та регулярному доступі до всіх військовополонених, попри наполегливі вимоги як з їхнього боку, так і з боку ООН та інших сторін.¹¹ Лише раз, наскільки відомо з повідомлень з медіа, слідчий дозволив Максиму Буткевичу здійснити швидкий дзвінок своїм батькам, щоб повідомити їм про кримінальне провадження проти нього.¹² Як вимагає російське законодавство, після того, як проти Максима Буткевича відкрили кримінальне провадження, йому мали б забезпечувати регулярні й безперешкодні конфіденційні зустрічі з адвокатом, якого він мав би обрати сам. Однак російському адвокату, призначеному його сім'єю, постійно відмовляли в доступі до Максима Буткевича або до будь-якої інформації щодо нього, за одним винятком: адвокат зміг добитися офіційного листа від російського Міністерства оборони, датованого 9 серпня 2022 року, з підтвердженням, що Максима Буткевича «тримають під вартою» на території «Луганської народної республіки», та порадою адвокату отримати дозвіл від «адміністрації» на контакт із ним. На жодному етапі слідства проти Максима Буткевича та суду над ним його адвокату не надавали хоч якогось доступу до нього чи до інформації про час судових слухань.

У вищезазначеній публікації «Коммерсанту» вказано, що у Максима Буткевича був призначений державою адвокат — це означає, що російська держава мала оплачувати його адвоката, оскільки він сам не міг собі цього дозволити. Amnesty International документувала практику в Росії, коли підозрюваним у кримінальних злочинах, особливо тим, кого тримають без доступу до зовнішнього світу, примусово призначають адвоката від держави та відмовляють у доступі до адвоката, якого вони могли б обрати самі. Раніше Amnesty International документувала, як державні адвокати, призначені арештантам проти їхньої волі, фактично діють в інтересах звинувачення та ігнорують порушення прав людини, зокрема тортури та інші форми жорстокого поводження.¹³

Справу проти Максима Буткевича розглядав так званий «Верховний суд» «Луганської народної республіки», який був створений підконтрольними Росії збройними угрупованнями на сході України у 2014 році та очевидно не відповідав стандартам незалежності й неупередженості. Громадськості не відомі жодні деталі судових слухань чи інших процесуальних дій проти Максима Буткевича. І хоча

⁹ https://t.me/rian_ru/168565, https://t.me/rian_ru/168569.

¹⁰ Борис Рожин: Цінний улов (boevojlistok.ru), <https://boevojlistok.ru/35256-boris-rozhin-cennyj-ulov.html>

¹¹ МКЧХ, «Росія-Україна: МКЧХ готовий відвідати всіх військовополонених, проте необхідний доступ», 16 жовтня 2022 року, <https://www.icrc.org/en/document/russia-ukraine-icrc-ready-visit-all-prisoners-war-access-must-be-granted>.

¹² Ґрати, «Правозахисника Максима Буткевича засудили в «ЛНР» до 13 років за вистріл із гранатомета у мирних мешканців. «Ґрати» з'ясували, що його взагалі не було тоді на Донбасі», 10 березня 2023 року, <https://graty.me/news/pravozahisnika-maksima-butkevicha-zasudili-v-lnr-do-13-rokiv-za-vistريل-iz-granatometa-u-mirnih-meshkancziv-%D2%91rati-zyasovali-shho-jogo-vzagali-ne-bulo-todi-na-donbasi/>.

¹³ Amnesty International, *Побороти замкнене коло несправедливості: Загрози й тиск на правників і правниць Північного Кавказу*, доповідь, березень 2013 року, EUR 46/003/2013, від стор. 26, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur46/003/2013/en/>.

вони, скоріш за все, відбувалися в залі «суду», немає жодної інформації, яка б підтверджувала, що за цей процес відповідав компетентний суд, створений згідно із законодавством, чи що слухання були публічними й відповідали міжнародним стандартам справедливого судочинства. Більш того, провадження проти Максима Буткевича, вочевидь, не відповідає міжнародному гуманітарному праву, оскільки цілеспрямоване позбавлення військовополоненого права на справедливий і звичайний суд дорівнює воєнному злочину.¹⁴

Після постановочного суду над Максимом Буткевичем і двома іншими українськими військовополоненими, який можна побачити на одному з відео за власне його участі, Віктора Похозея та Владислава Шеля, так звані «верховні суди» в Луганську та Донецьку «постановили» позбавити їх волі на терміни 13 років, 8,5 років і 18,5 років відповідно. Рішення засновувалося на звинуваченнях у «використанні в збройному конфлікті заборонених методів».¹⁵ Максима Буткевича також звинуватили у спробі вбивства й пошкодження майна та постановили виплатити компенсацію за завдану шкоду.

Росія систематично порушувала права українських військовополонених на справедливий суд протягом своєї військової агресії проти України. У липні 2022 року очільник російського Слідчого комітету Олександр Бастрин заявив, що російська влада відкрила більш як 1300 кримінальних проваджень проти громадян України, включно з якнайменше 220-ма, підозрюваними у скоєнні «злочинів проти миру та безпеки людства». Ця заява слідувала рішенню так званого «Верховного суду» «Донецької народної республіки», який «засудив» до смерті двох полонених громадян Великобританії та полоненого громадянина Марокко (яких пізніше звільнили в рамках обміну полоненими між Україною та Росією).¹⁶

Миттєва непересічна увага до Максима Буткевича як військовополоненого одразу після взяття його в полон, кампанія з дискредитації, розгорнута проти нього в російських ЗМІ того ж дня, та природа самих звинувачень проти нього, їхня очевидна фальшивість, відсутність хоч якихось вагомих доказів проти нього, тяжкість злочинів, у яких його звинувачують, і суворість обраної йому міри покарання — усе це вказує на вибірковість і цілеспрямованість переслідування Максима Буткевича. Amnesty International вважає, що постановочний суд і вирок проти нього є помстою за його попередній активізм і визначну правозахисну роботу.

Ще до того, як у 2008 році він вирішив повноцінно зайнятися правозахистом, Максим Буткевич був видатним тележурналістом, відомим своїми репортажами з місць надзвичайних подій в Україні та інших країнах, зокрема й із зон конфліктів — наприклад, з Близького Сходу та з Абхазії під час російсько-грузинської війни у серпні 2008 року. Раніше, у липні 2006 року, Максим Буткевич вів репортаж з антиглобалізаційного протесту у Санкт-Петербурзі під час саміту Великої вісімки. Він спостерігав за демонстрацією, фотографував, як поліція розганяє протестувальників, за що поліція безпідставно затримала його. Йому призначили три дні адміністративного арешту за начебто невиконання законних вимог поліції та відпустили після двох днів за ґратами. Максим Буткевич подав офіційну скаргу проти російської влади за своє безпідставне затримання, а у 2018 році виграв справу в Європейському суді з прав людини.¹⁷

Протягом кількох років Максим Буткевич займався журналістикою і правозахисним активізмом. З-поміж інших численних проявів його активної громадянської позиції, він кілька років був членом Правління Amnesty International в Україні. У 2008 році він співзаснував проєкт «Без кордонів», що став однією з найбільш знакових українських громадських ініціатив, які підтримували біженців, біженок і осіб без громадянства, допомагаючи їм знайти нові домівки та захист в Україні. Він також співзаснував «Громадське радіо» — український суспільний радіомовник — та видатну правозахисну організацію «ZMINA». Він залишався відомою медіаперсоною та активним союзником кількох медійних ініціатив, спрямованих на права людини. Він безупинно боровся з ксенофобією та будь-якими проявами дискримінації.

¹⁴ Римський статут Міжнародного кримінального суду, Стаття 8 (2) (a) (vi).

¹⁵ Amnesty International, «Україна: Після постановочних судів на окупованих Росією територіях військовополонених «засудили» до в'язниці», 10 березня 2023 року, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/03/ukraine-prisoners-of-war-sentenced-to-prison-following-sham-trials-in-russian-occupied-territories/>.

¹⁶ Див. Amnesty International, «Росія: Звинувачення 92 членів української армії у «злочинах проти людяності» грубо підриває права на справедливий суд», 25 липня 2022 року, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/07/92-ukraine-military-charged-crimes-against-humanity/>.

¹⁷ Буткевич проти Росії, Додаток №5865/07, 13 лютого 2018 року, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180832>.

Рішення про довгострокове ув'язнення Максима Буткевича, Віктора Похозея та Владислава Шеля є протизаконним за міжнародним гуманітарним правом і правом прав людини, оскільки воно не відповідає навіть мінімальним міжнародним стандартам справедливості. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, військовополонені мають отримувати такі ж гарантії справедливого суду, як і будь-які інші особи в країні. Російська влада повинна гарантувати скасування «рішень», прийнятих так званими «верховними судами» в Луганську та Донецьку, а Максим Буткевич, Віктор Похозей і Владислав Шаль мають бути звільнені з-під варті. Якщо ж проти них наявні будь-які варті довіри докази скоєння міжнародно визнаних злочинів, їм повинні гарантувати повторний судовий процес, який відповідає всім міжнародним стандартам справедливості.

Російська влада повинна поважати міжнародне гуманітарне право та право прав людини, зокрема й у тому, що стосується українських військовополонених. Вони мають гарантувати всім військовополоненим, які знаходяться під їхньою вартою за звинувачені у скоєнні злочинів, незалежний та неупереджений суд, який діятиме відповідно до загальновизнаних принципів справедливого суду, зокрема таких, як надання доступу до адвокатів і адвокаток, яких вони можуть обирати на власний розсуд, презумпція невинуватості та заборона свідчити проти себе. Крім того, Росія має надати представникам і представницям МКЧХ безперешкодний і регулярний доступ до всіх утримуваних нею військовополонених.

Росія не може свідомо позбавляти будь-якого військовополоненого права на справедливий та звичайний суд. Такі дії становлять собою воєнний злочин, за який будь-яка особа, ще несе безпосередню чи опосередковану відповідальність, має бути покарана відповідно до справедливого судочинства.

Росія також повинна негайно припинити будь-які переслідування організацій громадянського суспільства, правозахисників і правозахисниць як всередині Росії, так і на окупованих нею територіях.

Росія повинна неухильно дотримуватися міжнародного законодавства, що стосується окупації.

Росія також повинна негайно припинити свою агресивну війну проти України.

Усім жертвам усіх злочинів за міжнародним правом, скоєних її військами на території України, Росія має виплатити повне й достатнє відшкодування.